

Обставини справи

Справа стосувалася скарг журналістів та правозахисних організацій щодо трьох різних режимів спостереження: (1) режим масового перехоплення повідомлень; (2) отримання перехоплених матеріалів від іноземних урядів та спецслужб; (3) отримання комунікаційних даних від постачальників послуг зв'язку.

У відповідний час режим масового перехоплення та отримання комунікаційних даних від постачальників послуг зв'язку був законодавчо обґрунтованим Законом про регулювання слідчих повноважень 2000 року (далі – Закон). Надалі його було замінено Законом про слідчі повноваження від 2016 року.

Висновки Великої Палати ЄСПЛ стосувалися винятково Закону 2000 року, який був правовою базою, що діяла на момент оскаржуваних подій.

Заявниками у справі є організації та приватні (окремі) особи, які проводять агітацію / кампанію з питань, що стосуються громадянських свобод та прав журналістів.

Три заяви (які в подальшому були об'єднані) подані після того, як Едвард Сноуден, колишній працівник Агентства національної безпеки США (US National Security Agency, NSA; далі – АНБ), повідомив про існування програм спостереження та обміну розвідувальними даними, здійснюваними спецслужбами США та Великої Британії.

Заявники вважали, що характер їхньої діяльності означав, що їхні електронні комунікації та/або дані зв'язку, ймовірно, були перехоплені розвідувальними службами Великої Британії або отримані ними від постачальників послуг зв'язку чи іноземних спецслужб, таких як АНБ.

Посилаючись на статтю 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя), заявники скаржилися на режими масового перехоплення повідомлень, отримання розвідувальних даних від іноземних урядів та/або спецслужб, а також отримання комунікаційних даних від постачальників послуг зв'язку.

Деякі заявники також подавали скарги за статтею 10 Конвенції (свобода вираження поглядів) стосовно їхньої професійної діяльності як журналістів та в агентствах новин.

Рішенням від 13 вересня 2018 року Палата дійшла висновку, що встановлений режим масового перехоплення порушив положення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного та сімейного життя) та статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів). ЄСПЛ також встановив, що режим отримання даних від постачальників послуг зв'язку порушив статті 8 та 10 Конвенції; але дійшов висновку, що режим отримання матеріалів перехоплення від іноземних урядів та/або розвідувальних спецслужб є таким, що відповідав вимогам Конвенції.

12 грудня 2018 року заявники звернулися із клопотанням про передачу справи на розгляд Великої Палати відповідно до статті 43 Конвенції; 4 лютого 2019 року колегія Великої Палати задовольнила вказане клопотання.

Оцінка Суду

Стаття 8 Конвенції

Режим масового перехоплення

ЄСПЛ розглянув режим масового перехоплення комунікацій, який регулювався розділом 8 (4) Закону 2000 року.

Унаслідок поширення загроз, з якими стикаються держави в результаті діяльності мереж міжнародних суб'єктів, які використовують інтернет для комунікації і часто уникають викриття завдяки сучасним технологіям, ЄСПЛ вважав, що вони мали широку свободу розсуду при вирішенні питання того, який вид спостереження є необхідним для захисту національної безпеки. Таким чином, рішення про введення режиму масового перехоплення саме по собі не порушувало статтю 8 Конвенції.

Проте ЄСПЛ вважав, що, зважаючи на зміну характеру сучасних комунікаційних технологій, його звичайний підхід до режимів цілеспрямованого спостереження варто адаптувати з урахуванням конкретних особливостей режиму масового перехоплення, в межах якого існував як власний ризик зловживань, так і законна потреба в секретності. Зокрема, такий режим має бути поставлений у залежність від «наскрізних гарантій»: це означає, що на національному рівні на кожному етапі процесу повинна проводитись оцінка необхідності та пропорційності заходів, що вживаються; масове перехоплення має бути предметом незалежного санкціонування від самого початку, коли визначаються об'єкт та обсяг операції; операція повинна підлягати контролю та незалежному *ex post facto* перегляду. Тому ЄСПЛ визначив декілька ключових критеріїв, які потрібно чітко визначити в національному законодавстві, перш ніж стверджувати, що такий режим відповідає стандартам Конвенції.

Застосовуючи ці нещодавно розроблені критерії до режиму масового перехоплення в Сполученому Королівстві, ЄСПЛ дійшов висновку, що режим у Великій Британії страждає трьома недоліками, а саме: відсутністю незалежного санкціонування масового перехоплення; невключення категорій пошукових термінів («селекторів») до заяви на видачу ордера / розпорядження; незабезпечення того, щоб пов'язані з окремою особою (тобто конкретні ідентифікатори, такі як адреса електронної пошти) критерії / умови пошуку підлягали попередньому внутрішньому дозволу / санкціонуванню.

Дійшовши такого висновку, ЄСПЛ визнав важливу функцію нагляду та надійний судовий засіб правового захисту, забезпечуваний (на той час) Уповноваженим з питань перехоплення повідомлень – посадовою особою, якій було доручено забезпечувати

незалежний нагляд за діяльністю розвідувальних служб, та Трибуналом із питань слідчих повноважень – судовим органом, створеним для розгляду заяв громадян про незаконне втручання у їхнє спілкування. Однак цих гарантій було недостатньо, щоб компенсувати недоліки режиму.

Ці недоліки означали, що режим масового перехоплення не зміг утримати «втручання» у право на приватне життя громадян у межах того, що було «необхідно в демократичному суспільстві».

Відповідно, мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Отримання розвідувальних даних від іноземних урядів та/або спецслужб

ЄСПЛ дійшов висновку, що в законодавстві Великої Британії встановлені чіткі, деталізовані правила, що регулюють випадки, коли спецслужби уповноважені запитувати в іноземних розвідувальних органів інформацію про перехоплення матеріалів, а також порядок її вивчення, використання і зберігання після отримання. Він також урахував роль, яку відігравали Уповноважений з питань перехоплення зв'язку та Трибунал з питань слідчих повноважень. Тому ЄСПЛ переконався в тому, що режим запиту та отримання розвідувальних даних підлягав належному нагляду і що було проведено ефективний *ex post facto* перегляд діяльності, здійсненої в межах цього режиму.

За цих обставин існували достатні гарантії для захисту від зловживань та забезпечення того, щоб органи влади Великої Британії не використовували запити про перехоплення матеріалів від іноземних розвідувальних партнерів як спосіб ухилення від своїх зобов'язань за національним законодавством та Конвенцією.

Тому статтю 8 Конвенції щодо режиму отримання розвідувальних даних від іноземних розвідувальних служб порушено не було.

Отримання даних від постачальників послуг зв'язку

ЄСПЛ зазначив, що заявники в другій з об'єднаних справ скаржилися на те, що режим отримання даних зв'язку згідно з Главою II Закону був несумісним з їхніми правами, передбаченими статтею 8 Конвенції.

Суд погодився з висновками Палати, які Урядом не оскаржувалися, про порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з тим фактом, що режим не був здійснений «відповідно до закону».

Стаття 10 Конвенції (свобода вираження поглядів)

ЄСПЛ повторив, що захист журналістських джерел є одним із наріжних каменів свободи слова. Підрив такого захисту може мати негативний вплив на життєво важливу роль ЗМІ як громадських наглядачів і їхньої здатності надавати точну та надійну інформацію.

Тому ЄСПЛ був стурбований тим, що національне законодавство, що врегульовує режим масового перехоплення повідомлень, не містило вимоги про те, щоб використання селекторів або умов пошуку, пов'язаність яких із журналістом є відомою, санкціонувалося суддею або іншим незалежним та неупередженим органом.

Крім того, коли стало очевидним, що повідомлення, яке не було відібрано для перевірки шляхом навмисного використання селекторного або пошукового терміна, пов'язаність яких із журналістом є відомою, все ж містило конфіденційний журналістський матеріал, не було жодних гарантій того, що воно може зберігатись і досліджуватись аналітиком лише за дозволу судді чи іншого незалежного органу.

У результаті таких недоліків також було порушено статтю 10 Конвенції.

Що стосується запитів про передачу даних від постачальників послуг зв'язку згідно з Главою II Закону, ЄСПЛ погодився з Палатою в тому, що відповідний режим також порушував статтю 10 Конвенції, оскільки він «не [був] встановлений відповідно до закону».

Однак ЄСПЛ дійшов висновку, що режим отримання перехоплених матеріалів від іноземних урядів та/або постачальників послуг зв'язку не порушував статтю 10 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя) стосовно режиму масового перехоплення повідомлень.

Порушення статті 8 Конвенції щодо режиму отримання комунікаційних даних від постачальників послуг зв'язку.

Відсутність порушення статті 8 Конвенції щодо режиму у Сполученому Королівстві стосовно запиту перехоплених матеріалів від іноземних урядів та спецслужб.

Порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів) як щодо режиму масового перехоплення, так і щодо режиму отримання комунікаційних даних від постачальників послуг зв'язку.

Відсутність порушення статті 10 Конвенції стосовно режиму в частині запиту на отримання перехоплених матеріалів від іноземних урядів та спецслужб.

Рішення в цій справі ухвалене Великою Палатою 25 травня 2021 року та є остаточним.